

УДК 37.04.06.013.42.377.378.

**ВИЩА ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ
ЯК УМОВА ГУМАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Андреева М.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті визначається необхідність забезпечення вищої освіти особам з особливими потребами як запоруки гуманізації українського суспільства. Також аналізуються особливості студентства, як окремої соціальної групи і визначаються особливості студентів з інвалідністю. Пропонуються шляхи взаємодії студентів з особливими потребами і студентів нормативного розвитку.

Ключові слова: соціальна компетентність, студенти з особливими потребами, інклюзія.

**ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ ЛЮДЕЙ С ОСОБЫМИ
ПОТРЕБНОСТЯМИ КАК УСЛОВИЕ ГУМАНИЗАЦИИ
УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**

Андреева М.А.

В статье определяется необходимость обеспечения высшего образования лицам с особыми потребностями, как залога гуманизации украинского общества. Также анализируются особенности студенчества, как отдельной социальной группы и определяются особенности студентов с инвалидностью. Предлагаются пути взаимодействия студентов с особыми потребностями и студентов нормативного развития.

Ключевые слова: социальная компетентность, студенты с особыми потребностями, инклюзия.

HIGHER EDUCATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS AS A CONDITION HUMANIZATION UKRAINIAN SOCIETY

Andreeva M.O.

Annotation. This article defines the need for higher education for persons with special needs as a prerequisite for the humanization of Ukrainian society. Also examines the characteristics of students as a distinct social group and identifies the characteristics of students with disabilities. Ways of interaction between students with disabilities and students regulatory development.

Keywords: social competence, persons with disabilities, inclusion

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед вищою школою постає необхідність гуманізації стосунків між особистістю й суспільством. Взаємодія особистості і ВНЗ спрямована на формування і розвиток гармонійного, активного і компетентного громадянина, здатного на збереження і примноження духовно-моральних, соціокультурних, політико-економічних цінностей держави і людства.

Проблема гуманізації суспільства в цілому і зокрема освіти, є пріоритетною в суспільній свідомості з середини ХХ ст.

Гуманізація освіти, що є однією з світових тенденцій розвитку суспільства, виступає й основним принципом реформування освіти. Для цього є об'єктивні причини, оскільки в даний час цивілізаційний процес характеризується глобальними екологічними проблемами, експансією техносфери, та загальною дегуманізацією суспільства.

Означені явища поглиблюються державно-політичними, економічними змінами, які призвели до економічної нестабільності, різкого розшарування і соціальної незахищеності більшості населення, між-етнічних і національних конфліктів, втрати ціннісних орієнтирів та глибокої моральної кризи.

Зв'язок проблеми з науковими та практичними завданнями.

Як і раніше шляхи виходу з кризи вчені бачать у зміні ставлення до особистості, у вдосконаленні самої людини, зростанні її духовного потенціалу, в підвищенні її особистісної відповідальності, тобто в гуманізації усіх сфер життя суспільства і, в першу чергу, освіти.

Це вимагає особливої уваги суспільства до представників найменш соціально захищених верств населення, серед яких люди з обмеженими фізичними можливостями є самою численною групою.

За результатами досліджень, щороку в Україні зростає кількість дітей з інвалідністю. На сьогоднішній день діти з інвалідністю складають 6,1% від загальної чисельності людей з особливими потребами. В Україні станом на 1 січня 2011 року чисельність людей з інвалідністю склала 2,71 млн. осіб. Реєструється постійне зростання числа людей з інвалідністю в загальній структурі населення України: на початок 2010 року це 5,9% (2,71 млн. осіб.) проти 3,0% в 1994 році (2,1 млн.) [4].

Проблема інтеграції в суспільство осіб з особливими потребами є одним із найбільш актуальних і пріоритетних напрямів політики не тільки України, але й кожної розвинутої країни світу як в освітній, так і в соціальній сфері.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженням процесу гуманізації суспільства шляхом модернізації і розвитку освіти приділяють увагу вітчизняні і зарубіжні дослідження Л. Буїв, В. Гараджа, В. Зінченко, В. Лекторській та ін.

Дослідженнями процесу соціалізації людей з обмеженими можливостями займалися В. Бондар, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Капська, В. Ляшенко, М. Сварник, П. Таланчук, В. Тесленко, А. Шевцов та ін.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про значний інтерес до створення умов для отримання вищої освіти особами з обмеженими можливостями та, водночас, висвітлює протиріччя між необхідністю інтеграції молодшої людини з фізичними обмеженнями до повноцінного життя та соціально-економічними і духовно-моральними чинниками, які діють у суспільстві, стримуючи вирішення даної проблеми, що пов'язане із зростанням ролі не тільки фізичної і психічної реабілітації, але й соціальної, яка забезпечує успіх у взаємодії людини з особливими потребами і суспільства.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності створення умов для отримання вищої освіти особами з обмеженими можливостями як запоруки гуманізації українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Українське законодавство

поняттям «людина з особливими потребами» визначає осіб, що мають порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму, обумовлені захворюваннями, наслідками травми або дефектами, що приводять до обмеження життєдіяльності, впливають на якість життя людини й викликають необхідність соціального захисту.

Інвалідність трактується як обмеження в можливостях, обумовлене фізичними, психологічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими й іншими бар'єрами, що не дозволяють людині, що має інвалідність, бути інтегрованою у суспільство і вести в ньому активну життєдіяльність [6].

Особливу важливість в процесі інтеграції осіб з інвалідністю набуває здібність до вікаріювання (від лат. *vikarius* – той, що заміняє, заміщує), тобто здатність компенсувати втрачені або послаблені функції за рахунок інших. Ця здатність особливо важлива для людей з функціональними обмеженнями здоров'я, оскільки дозволяє підключати замість втрачених або пригнічених здібностей актуалізовані функції інших органів, що проявляють свою ефективність у такій мірі, що дозволяє досягти поставленої мети в професійній діяльності. Ця особливість була змістовно досліджена і описана Л. Виготським, який зазначав, що втрачені через інвалідність навички завжди компенсуються. Якщо пряма компенсація, тобто можливість повного відновлення втраченої функції, ускладнена, то відбувається соціальна компенсація – наближення дитини з дефектом розвитку, до нормального функціонування, через набуття соціальної повноцінності [7].

Фундаментальним правом людини є отримання якісної освіти. Для осіб з обмеженими можливостями освіта є життєво важлива, оскільки сприяє розвитку особистості, підвищенню її соціального статусу, захищеності. Забезпечення кожній людині з інвалідністю доступу до якісної освіти є безумовним атрибутом вільного суспільства. Надаючи можливість людині з особливими потребами отримати вищу освіту, держава має змогу забезпечити країну кваліфікованими кадрами, здатними стати міцним підґрунтям для економічного, політичного, соціального і культурного розвитку. Але для того, щоб такий спеціаліст був готовим до виконання своїх соціальних завдань, необхідно створювати необхідні умови у навчальному середовищі. Тобто необхідна інтеграція людини з особливими потребами до освітнього середовища.

Вступаючи до вищого навчального закладу людина, з особливими потребами змінює свій соціальний статус, що спричиняє низку змін у його житті. Це пов'язано з тим, що студентство необхідно розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості і яка готується до виконання соціальних ролей і функцій фундаменту держави. Саме в цей період у молодій людині відбувається активне становлення життєвих позицій, визначення майбутніх соціальних ролей, прагнень і громадських переконань. Розвиваючи соціальну компетентність студентів, ми не тільки готуємо майбутніх фахівців, а й сприяємо формуванню свідомих, соціально мобільних особистостей.

Для студентів з обмеженими можливостями цей процес набуває особливо важливого значення через те, що вступаючи до ВНЗ, молода людина залишає звичне для себе соціальне середовище (родину, інтернат, рідне місто), опиняється у новому вимірі, і має будувати своє життя за новими правилами і вимогами.

У своїх дослідженнях О. Хорошайло аналізує системи вищої освіти для осіб з особливими потребами у провідних країнах світу, зазначивши що отримання якісної освіти, зокрема у вищих навчальних закладах, стає однією із умов інтеграції людей з обмеженнями життєдіяльності у суспільство [8].

У Великій Британії існує державна система матеріальної допомоги студентам з інвалідністю, яку надають місцеві управління освіти. Зміст цієї допомоги полягає у наданні стипендій студентам вузу, які проходять повний або частковий курс навчання, аспірантам, а також студентам Відкритого Університету та дистанційної форми навчання [12; 10].

Служба підтримки інвалідів, яка надає академічну, координаційну та консультаційну допомогу студентам з вадами здоров'я, існує і в університетах США. В університетах діють також клінічні, реабілітаційні та рекреаційні центри, майстерні для лагодження візків, центри інформаційних технологій та комп'ютерного навчання, служба перевезень студентів з вадами зору та опорно-рухового апарату, студентські центри відпочинку, туристичні центри [13].

В університетах Німеччини також є Центри по роботі зі студентами з особливими потребами, з якими фахівці проводять співбесіди, виявляють рівень їх підготовленості до навчання, дають поради щодо

вибору спеціальності, формують правильне уявлення про студентське життя, допомагають подолати труднощі [11].

Люди з особливими потребами в Росії теж мають можливість отримати вищу освіту. Інститути та університети (наприклад, Московський вищий технічний університет імені Баумана; Інститут соціальної Реабілітації Новосибірського Національного Технічного Університету; Челябінський державний університет та ін.) забезпечують індивідуальну підтримку, проведення корекційних занять, медико-психологічну та професійну реабілітацію, сурдоперекладачів.

На сучасному етапі розвитку України постало питання про вдосконалення системи спеціалізованої освіти, що пов'язано з новим розумінням особистісного розвитку дітей та молоді з особливими потребами, з новим ставленням суспільства до них, необхідністю продуктивного розв'язання проблеми їхньої соціалізації та інтеграції у суспільство. Адже згідно з Конституцією України [1], Законами України «Про освіту» [2], «Про вищу освіту» [3] нині є потенційні та реальні перспективи щодо покращення процесу соціалізації та інтеграції людей з особливими потребами у відкрите демократичне суспільство.

Також слід зазначити глибоке моральне і соціальне значення навчання осіб з обмеженими можливостями у ВНЗ. Спільне навчання студентів з інвалідністю і студентів без дефектів корисно для всіх учасників процесу взаємодії.

На нашу думку, одним із напрямків вирішення проблем толерантності, порозуміння і взаємодії може стати організація якісної взаємодії між здоровою молоддю та молодими людьми з обмеженими фізичними можливостями. Така взаємодія має три позитивні аспекти.

Перший аспект полягає в тому, що молодь з інвалідністю від спілкування з однолітками отримує багатий досвід взаємин з навколишнім середовищем, можливість розширити свій кругозір і соціалізуватися в суспільстві. Спілкуючись, молодь з фізичними обмеженнями більше дізнаються про світ «здорових» людей. У них виникає бажання жити максимально повноцінним життям, отримувати не тільки вищу освіту, але й захищати дисертації, знаходити відповідну роботу, створювати сім'ю.

Важливістю другого аспекту є те, що молоді без порушень спілкування з дітьми з інвалідністю допомагає ставати гуманнішими, ми-

лосердними і терпимими один до одного, терпимо сприймати людські відмінності. Приклад осіб з фізичними обмеженнями вчить інших «здорових» людей цінувати життя і здоров'я, з мужністю ставитися до всіх випробувань і труднощів у житті.

Значення третього аспекту визначається загальновідомим фактом, що суспільство не завжди толерантно, з розумінням ставиться до людей з фізичними обмеженнями. Досить часто основною причиною цього є недостатність інформації про людей з інвалідністю, просто незнання, як себе потрібно правильно вести. Тому «здорові» студенти, які отримали досвід спілкування з людьми з обмеженими фізичними можливостями, мають вміння та навички надання необхідної допомоги інвалідам, знають етикет поведінки з такими людьми – можуть передати цей досвід свого оточення, друзям, одноліткам, що сприятиме кращому сприйняттю суспільством людей з інвалідністю, а відповідно їх легкої інтеграції.

Отже, можна зробити висновок, що організація взаємодії між «здоровими» особами та людьми з обмеженими можливостями необхідна, вона дозволяє вирішити проблему дефіциту спілкування осіб з інвалідністю та їх не прагнення розширити коло своїх знайомих, а також навчить «здорову» молодь основам толерантний відношення до інших, сформує терпимість, милосердя і гуманність.

На наш погляд, для успішного включення молодої людини з обмеженими можливостями до системи соціальних стосунків особливого значення набуває групова робота з однолітками, яка є пріоритетною для розвитку соціальної компетентності і займає особливе місце в навчально-виховному процесі вищих закладів освіти. Такій роботі забезпечується продуктивна діяльність студента з моменту вступу і протягом всього періоду навчання. Під груповою роботою ми розуміємо взаємодію студентів у малих групах, під час якої вони самостійно чи за допомогою викладача встановлюють норми спілкування і взаємодії, обирають напрям своєї роботи і засоби вирішення поставлених завдань. В основі цих вмінь - здатність бачити позицію іншого, оцінювати її, приймати чи не приймати, погоджуватись чи оскаржувати, а головне – мати власну точку зору, відрізнити її від інших і вміти відстоювати.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Забезпечення права на вищу освіту для осіб

з обмеженими можливостями та забезпечення участі у трудовій діяльності є необхідною характеристикою демократичного і гуманного суспільства.

Суть виховання студента з обмеженими фізичними можливостями – це розкриття потенціалу його особистості, а не втручання в її саморозвиток.

Також важливим є те, що сприяючи отриманню людиною з обмеженими можливостями вищої освіти, ми забезпечуємо країну кваліфікованими кадрами, здатними стати міцним підґрунтям для економічного, політичного, соціального і культурного розвитку. Але для того, щоб такий спеціаліст був готовим до виконання своїх соціальних завдань, необхідно, створюючи необхідні умови у середовищі, розвивати соціальну компетентність як запоруку успішної інтеграції людини у суспільство.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – с. 9-27.
2. Закон України «Про вищу освіту» / Науково-практичний коментар/ За загальною редакцією Кременя В.Г. – Київ: Парламентське видавництво, 2002. – С. 177.
3. Закон України «Про освіту» / Верховна Рада України. – Київ : Голос України, 1996. – С. 7-11.
4. Бахтеєва Т. «В Україні зростає кількість дітей-інвалідів» : [інтерв'ю для газети УНІАН Здоров'я] / Т. Бахтеєва ; редактор Н. Максименко// Газета: УНІАН Здоров'я. – 2011. – № 46, 6 листопада. – Режим доступу до газети <http://health.unian.net/ukr/detail/227115>.
5. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
6. Бондар Т.В. Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / Т.В. Бондар, О.Г. Карпенко, Д.М. Дикова-Фаворська. — К. : Укр. ін-т соц. досліджень, 2005. — 115 с.
7. Виготський Л.С. Основи дефектології / Л.С. Виготський. – Спб. : Лань, 2003. – 33-36 с.
8. Виховання моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями як педагогічна проблема / Хорощайло О.С. / Духовність